

KREDIT-MODUL TIZIMINI JORIY ETISHDA RIVOJLANGAN MAMLAKATLAR TAJRIBASI

DOI: <https://doi.org/10.53885/edinres.2021.87.91.004>

Xaydarova Ra'no Anvarovna,

*Toshkent davlat sharqshunoslik universiteti pedagogika va psixologiya
kafedrasi kata o'qituvchisi*

Annotatsiya. Ushbu maqolada O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabrdagi PF-5847-son Farmoni bilan tasdiqlangan «O'zbekiston Respublikasi Oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi»da belgilab berilgan aniq vazifalardan biri oliy ta'lim jarayonlariga kredit-modul tizimini joriy etish kabi dolzarb masala yoritilgan. Bunda xorijiy tajriba batafsil berilgan. 1999 yilda 29 ta davlat tomonidan (hozirgi kunda 50dan ortiq mamlakat a'zo) Bolonyada maqsadi taqqoslanadigan darajalar tizimini qabul qilish, akademik va kasbiy tan olishni engillashtirish va bitiruvchilarning ishga joylashish imkoniyatlarini ta'minlashga qaratilgan yagona ta'lim muhitini yaratish jarayonida ishtirok etish haqidagi Deklaratsiyaning imzolanishining sabablari va erishilayotgan natijalar ochib berilgan. Bolonya ta'lim tizimi 12 yillik o'rta ta'lim; 2 bosqichli oliy ta'lim talabalari; kredit ESTS yordamida yagona baxolash texnologiyasi kabi birlamchi talablarini ahamiyati va qo'llanilish ko'lami ko'rsatilib, kredit terminiga izox berilgan. Kredit turlari, turli regionlardagi o'ziga xosliklari, asosiy tamoyillari sanab o'tilgan. ERASMUS xalqaro ta'lim dasturini joriy etishda Evropada talabalar bilimni baholashdagi turli xillik va o'zaro mos kelmaslik holatlari yuzaga chiqdi, umumlashtirishda qiyinchiliklar paydobo'ldi. Kredit tizimi ushbu muammoni hal qila oladigan, shu bilan birga milliy ta'lim tizimlarini amalda yaqinlashtirib, moslashuvchan va shaffof bo'lishini, ta'limdagi hujjatlar esa – oson taqqoslanadigan eng optimal vosita ekanligi xalqaro eksperimentlar natijasida aniqlandi. Kredit-modul tizimini yutuq va kamchiliklari taxlil qilingan, O'zbekiston oliy ta'limi rivojlanishiga, raqobatbardoshligini oshirishga, etuk mutaxassislarni shakllantirishdagi rolga alohida to'xtalgan. Ushbu tizimga o'tishda boy xorijiy tajriba nechog'lik ahamiyatliligi haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: Bolonya jarayoni, ECTS, USCS, CATS, UCTS, kredit, ERASMUS ta'lim dasturi, kredit-modul tizimi tamoyillari.

ОПЫТ РАЗВИТЫХ СТРАН ПО ВНЕДРЕНИЮ КРЕДИТНО-МОДУЛЬНОЙ СИСТЕМЫ

Хайдарова Раъно Анваровна
старший преподаватель ТашГУВ

Аннотация. В данной статье изложено один из актуальных задач приведенной в «Концепции развития системы высшего образования Республики Узбекистан до 2030 года», утвержденной Указом Президента Республики Узбекистан от 8 октября 2019 года ПФ-5847, представляет собой введение кредитно-модульной системы в высшем образовании. Подробно представлен зарубежный опыт. В 1999 году 29 стран (в настоящее время более 50 государств членом) подписали Декларацию об участии в Болонском процессе, которая дает право получения сравнительных ученых степеней, содействия академическому и профессиональному признанию и создания единой образовательной среды для обеспечения возможностей трудоустройства для выпускников. Раскрываются причины для подписания и достигнутые результаты. Требования Болонской декларации: 12 летнее образование; двухуровневое высшее образование; создание технологии оценки образовательного процесса и результатов с помощью кредитов ECTS. Также определен термин «кредит» и подчеркнута важность и объем основных требований, таких как единая технология оценки с использованием кредита ECTS. Перечислены виды кредитов, их специфика в разных регионах, основные принципы. В процессе реализации международной образовательной программы ERASMUS, Европа столкнулась с трудностями, связанными с разнообразием и, в ряде случаев, несопоставимостью европейских образовательных систем. Именно по этому разработали ECTS (European Credit Transfer System), возникающая как пилотный проект программы ERASMUS и прошедшая экспериментальную проверку который действительно сблизил национальные системы образования, сделал их более гибкими прозрачными, а документы об образовании – легко сравнимыми. Анализируются преимущества и недостатки кредитно-модульной системы, подчеркивается роль данной системы в развитии высшего образования, повышении его конкурентоспособности и формировании профессиональных специалистов в Узбекистане. Отмечается важность богатого зарубежного опыта при переходе к кредитно-модульной системе.

Ключевые слова: Болонский процесс, ECTS, USCS, CATS, UCTS, кредит, ERASMUS образовательная программа, принципы кредитно-модульной системы.

EXPERIENCE OF DEVELOPED COUNTRIES IN IMPLEMENTING A CREDIT AND MODULAR SYSTEM

Rano A. Khaydarova

senior lecturer TSUOS

Abstract. *This article outlines one of the urgent tasks envisioned in the «Concept for the development of the higher education system of the Republic of Uzbekistan until 2030», approved by the Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated October 8, 2019 PF-5847, represents the introduction of a credit-modular system in higher education. Foreign experience is presented in detail. In 1999, 29 countries (currently more than 50 member states) signed a Declaration of Participation in the Bologna Process, which gives the right to obtain comparative degrees, promote academic and professional recognition and create a unified educational environment to provide employment opportunities for graduates. Reasons for signing and the results achieved are disclosed. Requirements of the Bologna Declaration: 12 years of education; two-tier higher education; creation of technology for assessing the educational process and results using ECTS loans. The term «credit» was also defined and the importance and scope of basic requirements, such as a unified assessment technology using ECTS credit, was emphasized. The types of loans, their specificity in different regions, basic principles are listed. In the process of implementing the international educational program ERASMUS, Europe faced difficulties associated with the diversity and, in some cases, the incomparability of European educational systems. That is why ECTS (European Credit Transfer System) was developed, which emerged as a pilot project of the ERASMUS program and passed an experimental test that really brought national education systems closer together; made them more flexible and transparent, and educational documents easily comparable. The advantages and disadvantages of the credit-modular system are analyzed, the role of this system in the development of higher education, increasing its competitiveness and the formation of professional specialists in Uzbekistan is emphasized. Note the importance of rich foreign experience in the transition to a credit-modular system.*

Keywords: *Bologna process, ECTS, USCS, CATS, UCTS, credit, ERASMUS educational program, principles of the credit-modular system.*

O‘zbekiston Respublikasi Prezidentning 2019 yil 8 oktyabrdagi Farmoni bilan tasdiqlangan «O‘zbekiston Respublikasi oliy ta’lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasi»ga ko‘ra mamlakatdagi oliy ta’lim muassasalarining 85 foizi 2030 yilgacha bosqichma-bosqich kredit-modul tizimiga o‘tishi rejalashtirilgan. Bu yaqin yillar davomida mamlakatdagi

deyarli barcha oliy ta'lim muassasalarining kredit-modul tizimida faoliyat yurita boshlashidan darak beradi.

Kredit-modul tizimi nimani nazarda tutadi, kelib chiqish tarixi qanday, O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimiga joriy etishning maqsadi nimada? Ta'lim jarayonini tashkil qilishning kredit-modulli tizimi - bu modulli o'qitish texnologiyalari va kredit yoki kredit ta'limi bo'linmalarining kombinatsiyasiga asoslangan o'quv jarayonini tashkil etish modeli. Ta'lim jarayonini tashkil etish va amalga oshirish ko'p qirrali va murakkab harakatlar va o'zaro ta'sir tizimidir.

Kredit-modul tizimidagi e'tibor uning ikkita xususiyatiga qaratilgan:

- talabalarning mustaqil ishiga;

- o'quv jarayonini tashkil etishning kredit-modulli tizimini va talabalarning ta'lim yutuqlarini baholashning reyting tizimini ta'minlashga.

Ilk bor kredit-soat tizimi, AQShda paydo bo'lgan va rivojlangan. 1869 yilda Amerika ta'limining taniqli arbobi, Garvard universiteti prezidenti Charlz Eliot tomonidan «kredit soati» tushunchasini kiritildi va 1870-80 yillarda kredit soatlarida o'lchangan akademik ish xajmi miqdori joriy etildi.

1892 yildan «kredit-soat» tizimi rivojlanishining ikkinchi bosqichiga start berildi. AQSh Milliy ta'lim qo'mitasi tomonidan «kollej-maktab» aloqasini yaxshilash, o'quv dasturlarini standartlashtirish maqsadida umumta'lim maktablarida nafaqat kollejlarda, balki o'rta maktablarda ham «kredit» tushunchasi joriy etildi. Maktablar, bakalavr, magistratura va doktorantura ta'lim dasturlari mazmuni hajmini baholash uchun kredit tizimiga o'tildi.

XX asrning so'nggi o'n yilliklarida Yevropada o'quv dasturlarini xalqarolashtirish oliy ta'limning ustuvor tendentsiyalardan biriga aylandi. Xalqaro o'quv dasturlarida universitetlarning ishtirok etishi dolzarb masalalardan biriga aylandi. 1987 yil Yevropa Ittifoqida tashkil etilgan ERASMUS talabalar almashinuvi bo'yicha ta'lim dasturi (Universitet talabalarining harakatchanligi bo'yicha Evropa hamjamiyati harakatlari sxemasi) qabul qilindi. Dastlab ERASMUS dasturi Yevropaning 12 mamlakatida eng yaxshi deb tan olindi va keng tarqaldi. To'plangan tajriba qayta ishlab chiqilib 31 mamlakatda faoliyat yuritadigan barcha yosh guruhlari va darajalardagi ixtisoslashgan SOCRATES ta'lim dasturi uchun asos sifatida qabul qilindi. Bundan tashqari, talabalar almashinuvi bo'yicha Yevropaning ilm-fan o'chogi va universitetlar imidjini mustahkamlashga qaratilgan Leonardo Da Vinchi va Tempus Tacis o'quv dasturlari ham faoliyat yuritadi.

Ushbu dasturlarni tadbqiq etar ekan Yevropa ta'lim tizimlarining o'ziga xosliklari bilan bog'lik bo'lgan ya'ni, xilma-xill va ba'zi holatlarda bir-biri bilan solishtirib bo'lmaydigan darajadagi turli xil ta'lim tizimlar kabi o'ziga xos muammolarga duch keldi.

Haqiqatan ham shunday vosita ishlab chiqish kerak ediki, milliy ta'lim tizimlarini shaffofligini ta'minlab, bir-biri bilan solishtirishni engillashtirish lozim edi. ERASMUS dasturining sinov loyixasi sifatida shakllangan va 6 yil davomida Yevropaning 145 ta oliy ta'lim muassasalarida tajribadan utgan – ECTS (European Credit Transfer System) tizimi ushbu vazifani bajara olishini ko'rsatdi.

Bolonya ta'lim tizimi - bu 1998 yilda etakchi Yevropa mamlakatlari Germaniya, Italiya, Angliya, Fransiya ta'lim vazirlari tashabbusi bilan tuzilgan umumiy ta'lim maydoni. Ushbu tashabbusni boshqa davlatlarning rasmiylari qo'llab-quvvatladilar va 1999 yilda Yevropaning 29ta davlati ECTSga aloxida ahamiyat qaratilgan va diplom ilovalariga umumevropa maqomini beruvchi Bolonya deklaratsiyasini imzoladi. Shu bilan birga, ECTSning vazifalari oliy ta'limning yagona tizimini yaratish emas, balki ta'lim siyosati sohasida mamlakatlar va universitetlarning avtonomiyalariga saqlagan holda xalqaro shaffoflik va mavjud ta'lim tizimlari va malakalarining muvofiqligiga erishishdir.

Bolonya tizimining ochiqligi boshqa mamlakatlarni bosqichma-bosqich qo'shilishini ta'minlamoqda. Bugungi kunda Bolonya tizimi 48 mamlakatni birlashtirgan xolda, yangi a'zolari birlashtirish davom etmoqda. Bugungi kunga kelib, Yevropadagi deyarli barcha davlatlar milliy oliy ta'lim tizimida ta'lim kreditlariga asoslangan isloxlarni amalga oshirganligini ko'rish mumkin. Har bir mamlakat ta'lim tizimidagi milliylikni, o'ziga xoslikni saqlab qolgan holda, hamkorlar tomonidan to'plangan tajribadan eng yaxshi va eng ilg'oridan foydalanish imkoniyatiga ega bo'lish barobarida, oliy ta'lim tizimlari - talabalar mobilligi; boshqaruvdagi moslashuvchanlik; Yevropa universitetlarining muvofiqlashtirilgan faoliyatiga erishildi. Bularning barchasi Yevropaning jahon ta'limi bozorida yanada jozibador bo'lib borayotganiga hissa qo'shadi.

Bolonya ta'lim jarayonining maqsadi:

- Yevropa yagona ta'lim zonasidagi tizimning asosiy yo'nalishi sifatida, fuqarolar mobilligini doimiy ravishda rivojlantirgan xolatda, o'qishni tugatgach ish bilan ta'minlashning haqiqiy imkoniyatini yaratish.

- Intellektual, ilmiy, ijtimoiy va madaniy salohiyatni takomillashtirish va barqarorlashtirish.

-Yevropa universitetlari tizimining jozibadorligini oshirish, ya'ni Yevropa universitetlari va institutlarining mablag, ta'sir va talabalarni jalb qilishdagi global musobaqada raqobatbardoshligini ta'minlash.

-Milliy oliy ta'lim tizimlarining muvofiqligi va universalligiga erishish.

-Ta'lim sifatini oshirish. Oliy o'quv yurtlarining umumiy madaniy qadriyatlarni rivojlantirishdagi rolini oshirish, universitetlarga xalqaro ong tashuvchisi maqomini berish.

Umumyevropa ta'lim makonini yaratish zarurati quyidagi masalalarni xal etish xolatlarni siqib chiqarmoqda:

-Sharqiy Yevropa va AQShdan talabalar oqimini jalb qiladigan AQSh, Kanada, Avstraliya, Janubi-Sharqiy Osiyo mamlakatlaridagi ta'lim maktablariga qarshi muvozanatni tashkil etish uchun Yevropa ta'limini qayta tiklashning dolzarb ehtiyoji;

-yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlashga fundamental yondashuvlarni o'zgartirishni talab qilayotgan zamonaviy iqtisodiyotning globallasuvi. Ishning bosqichma-bosqich o'sishi kontseptsiyasi yo'qolib bormoqda: bitta korxonada uzok muddat ishlaydigan mutaxassislar soni kamayib bormoqda. Kasbiy vazifalarni shaxsiylashtirish shartlarning bir xilligini va xodimlarning almashinuvchanligi va h.

Ishchi kuchi qabul qilingan tor standart doirasidan chiqib bormoqda, ya'ni nostandartlashmoqda. An'anaviy mehnat turlari o'ziga xosligini yo'qotmoqda. Mutaxassislarni izolyatsiyasi yo'q qilinmoqda, bu esa mutaxassisliklarning o'zgaruvchan parametrlari shakllanishiga olib keladi.

Bir kasbni egallashga qaratilgan kasb-hunar dolzarbligini yo'qotib bormoqda. Professionallikni baholashga yondashuvlarni bosqichma-bosqich tubdan o'zgarishi, diqqatni ta'lim jarayonining shakllari va mazmunidan natijalarga yo'naltirish uchun mo'ljallangan Boloniya tizimi bo'yicha ta'limni joriy etish zarurligiga olib keldi

Hozirga qadar deyarli barcha Yevropa davlatlari o'zlarining milliy oliy ta'lim tizimlarida islohotlar o'tkazdilar, ta'lim kreditlari asosida tizimlarni joriy etdilar. Biroq, ular bir-biridan juda katta farq qiladi, buning sababi esa mamlakatlarning milliy ijtimoiy-iqtisodiy vazifalarni hal etishga yo'naltirilganligidadir. Har bir davlat o'ziga xos ta'lim tizimini, milliy tarixiy va madaniy an'analarini saqlab qolishga intiladi, buni bir qator Yevropa mamlakatlarining ta'lim tizimlari tahlili ko'rsatmoqda.

Shunday qilib, Yevropaning milliy ta'lim tizimlaridagi baholash ko'lamini umumevropa shabloniga aylanib ulgurgan ECTS tizimiga maksimal darajada muvofiqlashtirishi va tenglashuvi inkor etib bo'lmaydigan zaruriyat edi. Evropa kreditiga keladigan bo'lsak - bu tyutor va talaba o'rtasidagi aloqa soatlari hajmining ma'lum bir shartli birligi. O'rtacha har bir talaba bir o'quv yilida 60 evropa kreditini olishi kerak.

Yevropa kreditlarida doim talaba qancha vaqt auditoriyada shug'ullanishi haqidagi masala ochiq qoladi, va bu raqam fan, o'qituvchi yoki universitetga qarab o'zgarishi mumkin. 2004 yilning aprelida Ednet ta'lim tarmog'i tomonidan o'tkazilgan «Ta'lim bozorini globallashtirish: Markaziy Osiyo universitetlari reformalari» mavzusidagi 4-Xalqaro anjumanda 1 ECTS krediti - auditoriya mashg'ulotlari, kollokviumlar, anjumanlar, kutubxonalardagi bahs-munozaralar, tashqi tadbirlar va shu kabida qatnashishni, ya'ni

barcha turdagi kontakt mashg'ulotlarini ham hisobga olgan holda 24-36 ish soatlariga teng degan xulosaga kelingan. ECTS tizimida taxminan 60 kredit – bir akademik yil, 30 kredit – bir semestr, 20 kredit – bir trimestrdagi ta'limga mos keladi. ECTS kredit – fanning o'quv yuklamalarini o'zlashtirish uchun mehnat sarfini ifodalaydi, ish soatlari deganda esa – barcha turdagi kontakt soatlar tushuniladi, deb aytish mumkin.

AQSh ta'lim tizimining tuzilishi: talabalar tomonidan sertifikatlar, diplomlar, ilmiy darajalar va boshqa malakalarni olish jarayonida amerika maktab o'qituvchilari va oliy o'quv yurtlari o'qituvchilari akademik yoki o'quv kreditlari miqdorlarni hisoblash va izohlash uchun turli xil formulalardan foydalanadilar. Ko'pgina hollarda, yig'ilgan «kredit soatlari» yoki «kredit birliklari» atamasi bilan belgilanadi. AQSH da qabul qilingan USCS (US Credit System) tizimida kredit-soat – bu o'qish vaqtiga asoslangan o'lchovdir. Masalan, bakalavriatda 1 kredit-soat talabning semestr davomida har haftadagi 1 akademik soat auditoriya ishiga teng. Bundan tashqari har bir auditoriya mashg'ulotiga 2 soat (100 minut) mustaqil ish qo'shib beriladi. Magistraturada, va ayniqsa doktoranturada bu mehnat hajmida mustaqil ishning hissasi ko'payib borishi nazarda tutiladi.

AQSH da bakalavr darajasini olish uchun 4 yilda kamida 120 kredit-soat, magistr uchun 1-2 yilda mos ravishda 30-60 kredit-soat, doktorlik dasturlarida esa 3-4 yilda mos ravishda 60-90 kredit-soat to'plash talab etiladi.

USCS tizimi Amerika talabalarining mobilligini oshiradi, chunki bir universitetda olingan kreditlar boshqalarida ham hisobga olinadi va talabalar o'qishlarini bir oliy o'quv yurtidan boshqasiga sinov birliklarini saqlagan holda ko'chirishlari mumkin. Bunday amaliyot qoldirilgan o'qish va o'qishga tiklash jarayonlarini o'zaro bog'lash uchun ham qo'llaniladi.

Yevropa, Amerika va Britaniya sinov birliklari tizimi bilan bir qatorda Osiyo-Tinch Okeani regionini uchun UCTS (University Credit Transfer System) universitet kreditlarini o'tkazish tizimi ham mavjud. Bu tizimga regionning yirik davlatlari, masalan, Yaponiya va Xitoy umuman qo'shilishmagan. UCTS tizimida esa evropa krediti kabi bir yilga 60 kredit xisoblanadi. UCTS tizimi talabalarni boshqa oliy o'quv yurtiga o'tishdagi baxolarini xisoblash uchun qo'llaniladi, ta'lim tizimiga xech qanday ta'sir o'tkazmaydi. Talaba xorijda o'qish dasturini o'zi mustaqil tuzib chiqadi. Faqatgina ushbu dastur mavjud bo'lsagina, talabani jo'natayotgan oliy ta'lim muassasi va qabul qilib olayotgan ta'lim muassasi o'rtasida qanday kredit asosida o'qishi haqida bitim tuziladi.

Bu loyihaning tajriba loyixasi 5 yilga (1999-2004 yy.) mo'ljallangan bo'lib, uning maqsadi UMAP (Osiyo-Tinch okeani regionida universitetlar mobilligi) tashkiloti tomonidan regionda va UMAP faoliyat sohasiga kiruvchi hududlarda va dunyoning boshqa regionlaridagi davlatlar bilan birgalikda

xorijiy oliy o‘quv yurtlaridagi olingan kreditlarni kafolatli tan olish orqali talabalar almashinuvini samarali yo‘lga qo‘yishga yordam ko‘rsatish edi. Talabaning akademik muvaffaqiyati universitetda qo‘llaniladigan bilimlarni baholash tizimidan foydalangan holda aniqlanadi, lekin ballarni majburiy ravishda milliy shkala va ECTS shkalasiga tushirish bilan belgilanadi.

Ushbu xolatga misol tariqasida, O‘zbekiston Respublikasida talabalar o‘zlashtirishining baholash tizimlari 1-jadvalda keltirilgan.

Oliy ta’limda talabalar o‘zlashtirishini baholash tizimlari

Oliy ta’limda talabalar o‘zlashtirishini baholash tizimlari								
Taklif etilayotgan O‘zbekiston tizimi	Rossiya tizimi (MDU) *	Evropa kredit transfer tizimi (ECTS — European Credit Transfer System)	Amerika tizimi (A- F)	Britaniya tizimi (%)	Yaponiya tizimi (%)	Koreya tizimi (%)	O‘zbekiston tizimi (%)	
«5»	«5»	«A»	«A+»	70 — 100	80 — 100	90 — 100	90 — 100	
			«A»					
			«A-»	65 — 69				
«4»	«4»	«B»	«B+»	60 — 64	70 — 79	80 — 89	70 — 89,9	
		«C»	«B»	50 — 59				
			«B-»					
«3»	«3»	«E»	«D»	«C+»	45 — 49	60 — 69	70 — 79	60 — 69,9
			«C»					
			«C-»					
			«D+»	40 — 44				
			«D»					
«2»	«2»	«FX»	«F»	0 — 39	0 — 59	0 — 59	0 — 59,9	

Asosiy baholash mezonlari:

talaba mustaqil xulosa va qaror qabul qiladi, ijodiy fikrlay oladi, mustaqil mushohada yuritadi, olgan bilimni amalda qo‘llay oladi, fanning (mavzuning) mohiyatini tushunadi, biladi, ifodalay oladi, aytib beradi hamda fan (mavzu) bo‘yicha tasavvurga ega deb topilganda — 5 (a‘lo) baho;

talaba mustaqil mushohada yuritadi, olgan bilimni amalda qo‘llay oladi, fanning (mavzuning) mohiyatni tushunadi, biladi, ifodalay oladi, aytib beradi hamda fan (mavzu) bo‘yicha tasavvurga ega deb topilganda — 4 (yaxshi) baho;

talaba olgan bilimni amalda qo'llay oladi, fanning (mavzuning) mohiyatni tushunadi, biladi, ifodalay oladi, aytib beradi hamda fan (mavzu) bo'yicha tasavvurga ega deb topilganda — 3 (qoniqarli) baho;

talaba fan dasturini o'zlashtirmagan, fanning (mavzuning) mohiyatini tushunmaydi hamda fan (mavzu) bo'yicha tasavvurga ega emas deb topilganda — 2 (qoniqarsiz) baho bilan baholanadi.

Kredit tizimiga quyidagi tamoyillar asos bo'ladi:

1. «Rezonanslik» tamoyili, ya'ni oliy ta'lim tizimi Boloniya deklaratsiyasiga asosan ikki bosqichli tizim sifatida ko'riladi, quyidagi oddiy formula yordamida hisoblanadi

$$\langle \text{akademik daraja} \rangle = S K_i = K_{\text{rezonanslik}}$$

Bu erda K_i - kredit, ya'ni ma'lum kreditni yiqqan talaba, kutilgan akademik darajaga ega bo'ladi. Shunisi qiziqki, mutaxassislarni ikki bosqichli tizimda tayyorlash ta'lim jarayonini barqarorligini ta'minlaydi. Boshqa tomondan olganda, «rezonanslik» tamoyili ta'lim traektoriyasini optimallashtirish imkoniyatini beradi, uning asosiy g'oyasi bilim va malakalar juda ko'p bo'lishi kerak emas, talab etilayotgan resurslarni optimallashtirish uchun ularning miqdori qat'iy belgilangan bo'lishi zarur.

2. Ta'lim jarayonining nosinxronlik tamoyili ya'ni kredit olishning (bilimlarni egallashda) xamma uchun qat'iy, oldindan belgilangan bir xil tizimining ehtiyojning yo'qligi.

3. Me'yorlar o'zgarishi tamoyili, ya'ni $Y=f(T)$ (sovet modeli) dan $Y=f(K)$ modeliga o'tish. Y- akademik daraja, T-vaqt, K-kredit. Boshqacha aytadigan bo'lsak, qat'iy vaqt va aynan o'qish muasssasiga bolig'qlik o'z kuchini yo'qotadi.

4. «O'z-o'ziga rejisser» tamoyili, ya'ni har bir talaba o'zining shaxsiy ta'lim traektoriyasini tanlaydi:

$$\langle \text{akademik daraja} \rangle = K_1 + K_5 + K_9 + \dots =$$

$$= K_3 + K_8 + K_{18} + \dots = K_{\text{rezonanslik}}$$

5. Texnologiyalashtirish tamoyili, ya'ni oliy ta'limni ommalashuviga yo'naltirish.

6. Moslashuvchanlik (konvertatsiyalash) tamoyili, turli oliy ta'lim muassalarida to'plangan kreditlar va baholar o'zaro tan olinishi. Bunda quyidagi formuladan foydalaniladi:

1 amerika kredit-soat = 1 xitoy krediti = 1 yapon zachet birligi = 2 evropa krediti = 2 osiyo-okeaniya krediti = 4 britaniya krediti.

ECTS talablariga javob beradigan kreditlarning asosiy elementlari va maqsadlarining funktsionalligi nuqtai nazardan kredit tizimi quyidagilar uchun asos bo'lib xizmat qiladi.

- o'quv jarayonini tashkil etishda shaxsga yo'naltiriladi, bu talabalarga individual o'quv dasturlarini tuzish, fanlarni o'zlashtirish ketma-ketligini erkin belgilash va o'quv mashg'ulotlarining shaxsiy semestr jadvallarini mustaqil ravishda tuzish imkoniyatini beradi;

- o'quv rejalari, dasturlari va ta'lim mazmuni standartlarini doimiy rivojlanishini shakllantiradi;

- professor-o'qituvchilarga xatto o'qitish metodikalarini ham tanlash erkinligini beruvchi akademik mustaqillik beradi;

- o'qitish to'lovlari va o'qituvchilarning ish haqi miqdorining iqtisodiy hisob-kitoblari optimallashtirish;

- universitetning tarkibiy o'quv bo'limlari daromadlari va xarajatlari byudjetlarini shakllantirish va h.

O'quv jarayonini tashkil etishda talaba shaxsiga yo'naltirilganlik va ta'lim faoliyatini baholashning rag'batlantiruvchi ball-reyting tizimini pedagogik menejmentning rivojlanib boruvchi tamoyillari bilan mutanosibli kredit tizimining asosiy elementlari hisoblanadi.

Pedagogik menejmentning asosiy tamoyillari:

- ta'limning aniq belgilangan mukammal natijalari va maqsadlari;

- ta'lim jarayonining pedagogik loyixalash;

- foydali maslahat;

- me'yorlash;

- tezkor, ishonchli (ob'ektiv), to'liq, aniq va doimiy hisobga olish;

- talabalarga nisbatan ob'ektiv munosabat;

- talabalar va pedagoglarning o'zaro intizomi;

- topshiriqlarning sifatli va o'z vaqtida bajarilishini baholash (ta'lim olishga rag'batlantiruvchi motivatsiyasini rag'batlantiradigan vositalar yoki ballar hisobida).

- o'qituvchilar va talabalar uchun ishlab chiqilgan standart yo'riqnomalar mavjudligi va ularga qat'iy rioya qilish, bu ta'lim oluvchilarning o'qish sifatini oshirishga, o'qituvchilar va talabalarining o'zaro nazoratining ob'ektivligi va talabalar baholarining bashorat qilinishiga yordam beradi.

Kredit tizimining joriy etilishi O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini modernizatsiya qilish, raqamli texnologiyalarini rivojlantirish, shuningdek xalqaro integratsiya jarayonlarida ishtirokini kengaytirish talablari bilan bog'liq.

Ta'kidlab o'tilganidek, kredit-modul tizimining asosiy tamoyillari va elementlari qisman O'zbekiston oliy ta'lim tizimiga tatbiq qilingan. SHunday ekan, biz bu erda kredit-modul tizimining faqat biz uchun yangi bo'lgan va amaldagi ta'lim tizimida mavjud bo'lmagan bir necha muammoli jihati va afzalliklari haqida fikr yuritimiz va zarur joylarda amalga oshirishning imkoni bo'lgan takliflarimizni keltirib o'tamiz.

- Oliy ta'limning samaradorligi. Amaldagi ta'lim tizimida talabalar 1-kursdan boshlab yo'nalishlar va ular ichida tarmoqlar bo'yicha ajratilib ixtisoslik fanlarini o'qishni boshlashadi. YA'ni, biz talabani hali abituriyentlik paytidayoq tanlovdan mahrum qilib ixtisoslikka biriktirib qo'yamiz. Kredit-modul tizimida esa eng avvalo talabaga tanlov imkoni beriladi. Tanlov fanlari semestrda semestrda oshib boradi.

- Talabani mustaqil ish turlari. Ochig'ini tan olishimiz kerak, biz asosan «talabani qanday o'qitishimiz kerak?», degan muammo ustida bosh qotiramiz. Kredit-modul tizimida esa «talaba qanday o'qishi kerak?» degan muammo ko'ndalang qo'yiladi. Ya'ni, kredit-modul tizimida talabani mustaqil ishi muhim ahamiyat kasb etadi. Mustaqil ishga keyslar, topshiriqlar, intervyu, krossvord, viktorina, esse, dayjest, taqdimot, hisob ishi, hisob-chizma ishi, kurs loyihasi, kurs ishi, ilmiy izlanishlar, fan to'garaklarida qatnashish, vodkastlar, o'rgatuvchi testlar, virtual trenajyorlar va h.k.larni misol qilib keltirish mumkin. Bunda eng asosiy masala – har bir fan bo'yicha o'ziga xos mustaqil ish turlarini ishlab chiqishdir.

- Ta'lim natijalari. Kredit-modul tizimida ta'lim mazmuni «ta'lim natijalari» asosida rejalashtiriladi. Yanada aniqroq aytadigan bo'lsak, talabalarga o'qitiladigan fanlar va ularning mazmuni kelgusidagi kasbiy faoliyat turi uchun qanchalik zarurligidan kelib chiqib shakllantiriladi.

- Talabani shaxsiy traektoriyasi. Kredit-modul tizimida talabalarni hayotda mustaqil bo'lishga ko'niktirish amaliyoti qo'llaniladi. Ya'ni, talabaga o'z shaxsiy traektoriyasini tuzish va har semestrda boshqa akademik guruhda o'qish imkoni beriladi. Shuningdek, talabalarni differensial o'qitishga jiddiy e'tibor qaratiladi, bunda ilg'or talabalarni alohida o'qitish orqali ta'lim samarasi oshirish, ularning akademik yutuqlariga zamin yaratish mumkin.

- Baholash tizimining shaffofligi. Kredit-modul tizimida o'qituvchi asosan o'qitish bilan shug'ullanadi. Baholashni esa komissiya amalga oshiradi. YA'ni, pedagoglar «lektor» va «tyutor» larga ajratiladi. Lektor – nazariy bilim beradi, tyutor – nazariy bilimlar asosida talabalarning amaliy ko'nikmalarini shakllantiradi, oddiy qilib aytganda talabalarni imtihonga tayyorlaydi. Imtihonni esa komissiya qabul qiladi.

O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2018 yil 5-iyundagi PQ-3775-sonli Qarorida muayyan fandan dars bergan pedagogning yakuniy nazorat jarayonlaridagi ishtiroki istisno etildi va talabani o'zlashtirish darajasi – professor-o'qituvchilar faoliyatini baholashning asosiy mezonini etib belgilandi. Ya'ni, endilikda «o'qituvchining o'zi o'qitib - o'zi baholash» usuli kun tartibidan olib tashlanadi.

Kredit-modul tizimining oliy ta'limni modernizatsiya qilishda boshqa ta'lim tizimlarga nisbatan yaqqol namoyon bo'layotgan afzalliklari bilan birga, ayrim kamchiliklari ham mavjud. Ularga quyidagilarni kiritish mumkin:

- o'qitishning an'anaviy shakllarini bekor qilish (ma'ruzalar va seminarlar);
- ta'lim jarayonida o'qituvchining rolini pasayishi;
- amaliyotga haddan tashqari e'tibor berish;
- fundamental bilimlarning mohiyati pasayishi.
- katta moddiy xarajatlarni talab qiladigan ta'lim sharoitlarining tez-tez o'zgarishi.

Shunday qilib, kredit tizimini joriy qilish orqali O'zbekiston oliy ta'limi qanday natijalarga erishishi mumkin? Uning kelajagi qanday?

Ma'lumki, ta'lim tizimi globallashtirishning jadal o'sishi va axborotlashtirish jarayoni rivojlanishining zamonaviy talablariga javob berishi kerak. Ta'lim jarayoniga kredit tizimini joriy etish, bo'lajak oliy malakali mutaxassislar kerakli ma'lumotlarni topishi va qayta ishlashi, tahlil qilishi va kelgusi ishlarida samarali foydalanishi ko'nikma va malakalariga ega bo'lishlari kafolatlanadi.

O'zbekistonda oliy ta'limga kredit tizimidan foydalanish, hozirgi beqaror xalqaro mehnat bozorida raqobatbardosh yuqori malakali mutaxassislarni tayyorlash, shuningdek, oliy ta'lim muassasalarimizni yuqori reytingini ta'minlash imkoniyatini beradi.

Xulosa qilib aytadigan bo'lsak:

Kredit tizimida eng avvalo talabning mustaqil ishiga jiddiy e'tibor qaratiladi.

Kredit bu baho emas, balki ish hajmi hisoblanadi.

Kredit ta'lim tizimida o'quv ishlari hajmi o'qitiladigan material hajmi bo'yicha aniqlanadi va kreditlarda o'lchanadi.

Barcha turdagi amaliyotlar va diplom ishlari, qo'shimcha fanlar ta'lim dasturi doirasida amalga oshiriladi va umumiy kreditlar hisobiga kiritiladi.

Har qanday o'quv jarayoni asosida talabning shaxsiy o'quv rejasi yotadi. Shaxsiy o'quv rejalarida mehnat bozorining ehtiyojlari, ish beruvchilarning talablari va talabalarning qiziqishlari aks ettirilishi lozim.

Kredit ta'lim tizimida faoliyat yuritayotgan oliy o'quv yurti o'z talabalariga Davlat ta'lim standartlari va malaka talablari doirasida mutaxassislik fanlarini o'zlashtirishlari hamda o'qishni muvaffaqiyatli yakunlab akademik daraja olishlari uchun maksimal darajada qulay sharoitlar yaratishi lozim.

Oliy ta'lim tizimida ECTS uchta muammoni xalqaro etadi: turli davlatlarning oliy ta'lim tizimidagi o'quv rejalarini bir-biri bilan muvofiqlashtirish; talabalar mobilligini ta'minlash; akademik darajalarni tan olinishi.

Kredit ta'lim tizimi yordamida yosh avlodimizni ijodkor, oliy malakali mutaxassis, tashabbuskor va novator sifatida tarbiyalash, ta'lim sifatini yangi bosqichga ko'tarish mumkin.

Kredit ta'lim tizimini o'rganish va tahlil qilish shuni ko'rsatadiki, dunyoning turli davlatlarida u o'ziga xos xususiyatlarga ega. Shunga qaramasdan, kredit ta'lim tizimining samarasi va maqsadga muvofiqligi uning ko'plab dunyo davlatlari ta'lim tizimlarida ko'proq tarqalganligi bilan asoslaniladi, chunki ta'lim dasturlarining talabalarda mustaqil ishlash ko'nikmalarini rivojlantirishga qaratilishi ijodiy faollikni va bilim olishga o'zini safarbar qilishga, oxir-oqibat ta'lim sifatini oshirishga imkon beradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. O'zbekiston Respublikasining 2020 yil 23 sentyabrda qabul qilingan «Ta'lim to'g'risida»gi O'RQ-637-sonli Qonuni.
2. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2017 yil 7 fevral «O'zbekiston Respublikasini yanada rivojlantirish bo'yicha Harakatlar strategiyasi to'g'risida»gi 4947-sonli Farmoni.
3. O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 8 oktyabr «O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim tizimini 2030 yilgacha rivojlantirish konsepsiyasini tasdiqlash to'g'risida»gi PF-5847-sonli Farmoni.
4. Gancherenok I.I., Gribovskaya E.L. Modeli magistrskoy podgotovki: Shvetsiya, Velikobritaniya, Ispaniya. Minsk,2002, 96 s.
5. Usmonov B.SH., Xabibullaev R.A. Oliy o'quv yurtlarida o'quv jarayonini kredit-modul tizimida tashkil qilish. O'quv qo'llanma. T.: «Tafakkur» nashriyoti, 2020 y. 120 bet.
6. Usmonov B.Sh, Xabibullaev R.A. Oliy o'quv yurtlarida o'quv jarayonini kredit-modul tizimida tashkil qilish. O'quv qo'llanma. T.: «Tafakkur» nashriyoti, 2020 y. 120 bet.
7. O'rinov V. O'zbekiston Respublikasi oliy ta'lim muassasalarida ECTS kredit-modul tizimi: asosiy tushunchalar va qoidalar. O'quv qo'llanma. Nyu Bransvik Universiteti, 2020 y.
8. The European Higher Education Area. - Joint Declaration of the Ministers of Education. - Bologna, 1999, 19 June.